

ИНСТИТУТ ЗА НАЦИОНАЛНА ИСТОРИЈА

МАКЕДОНСКАТА ИСТОРИСКА НАУКА

досџигнувања и проблеми

1.

Со асномските одлуки (2. VIII 1944 година) започна изградбата на првата современа македонска држава – Демократска Федерална Македонија во рамките на југословенската федерација – Демократска Федерална Југославија, држава со комунистичка провиниенција. Поставувајќи бројни задачи што произлегуваа од нејзините идеолошки и политички позиции, новата власт во Југославија, меѓу приоритетните ја постави и потребата за забрзана верификација на историјата на секој нејзин народ. Меѓу повеќето национални институции, беа создадени и првите специјализирани институции и организациони единици во НРМ за проучување на историјата – Катедрата за историја при Филозофскиот факултет (1946)² и Институтот за национална историја (1948)³. Со нивното оснување

студенти и луѓе што се подготвуваа за наставничкиот позив, беа „речиси во зрела возраст, образувани и воспитувани во српски, бугарски и грчки училишта“, заради што сосема е разбирлива радоста на првиот истори-

² Притоа, несомнена улога има еден од доајените на македонската историографија, член на Матичната комисија за основање на Филозофскиот факултет во Скопје, проф. Љубен Лапе (Д. Димески, *Животој и делото на Љубен Лапе*, Зб. *Љубен Лапе, живој и дело*, Филозофски факултет, ИНИ, Скопје 1997, 22-23).

³ Инстититот за национална историја беше основан со Уредба на Владата на НРМ, донесена на 22 јули 1948 година со што, всушност, беше спроведена во живот една од првите одлуки на АСНОМ, кој со чинот на своето конституирање ја

историската наука.

Сеќавајќи се на почетоците од современата македонска државност, на физичката и духовната глад и жед со кои македонскиот народ стапи во европскиот дваесетти век, ние неминовно навлегуваме и во противречностите својствени на тоа „време по Револуцијата“. Тоа се денови во кои сè уште беа гласни барањата на голем дел од асномските дејци, на македонските интелектуалци и на македонскиот народ за давање поголем белег и печат на извојуваната македонска државност, но и за целосно решавање на македонското прашање. Повеќемината од овие личности уште во годините пред војната се бореа за обединување на Македонија и за нејзино федерирање во балканска, југословенска, јужнословенска или друга федерација сметајќи, во глобала, дека Македонија има иднина во една таква федерација, но врз основа на сувереност на секоја од државите. Слични погледи пројавија и поголем број посмели младинци од кругот на средношколската младина („на линија на ВМРО“) во повеќе македонски градови.⁷ Најголеми резултати „сепаратистички“

сè спомени на македонските револуционери од предилинденскиот и илинденскиот период, можеа да се употребат и во наставата и во науката како извори на автентични субјекти и од автентична почва на нивното дејствување.“ (А. Апостолов, *Професорот Љубен Лаје и јас*, Истога, 184-185).

⁷ Според документите од овој период, групи „непријателски настроени ученици“, тогашните власти евидентирале во Велес, во скопската машка гимназија, во Струмица, во Охрид, Прилеп, Ресен итн., за кои забележале дека се „самоникнати“ и дека иницијатори се самите ученици (А ЦК СКЈ, III Б/14, ЦК СКОЈ-а, Централном комитету СКОЈ-а, Београд, Предмет: Извештај о неким главним питањима непријателске активности меѓу омладином, 26. 7.1947).

⁸ За појавите на сепаратизам, ЦК КПМ го известува ЦК КПЈ, при што ги посочува: Апостолски, Влахов, Ченто, Соколов, Венко Марковски, Пирузев, Чучков,

големиот дел настрадаа во чистките околу југословенско-советскиот судир во 1948-мата.¹¹

Тоа се години во кои и победниците од Втората светска војна, поделени во два големи идеолошки блока, ги оценуваа историските појави, настани, личности и процеси, тргнувајќи од „вредностите“ на своите вистини и на својата „објективна“ критичност. Започнува периодот на

Глигоров. Притоа „некои поотворено, а некои закамуфлирани ја напаѓаат линијата на ЦК на партијата на Македонија. Тие сметаат дека во Македонија не постои опасност од сепаратизам и шовинизам, дека има премногу апсења и смртни пресуди во Македонија, иако оние кои се судени биле токму тие кои ја сакаат сепаратистичка Македонија, одвоена од Југославија ... Понатаму удираат на партијата заради неправилната кадровска политика. Имено, тие се речиси сите преместени во Белград, а сметаат дека не би смеело да бидат одвоени од Македонија...“ Овој цитат јасно зборува за превирањата во Македонија, наспроти настојувањето за поцврста централизација од страна на Политибирото на ЦК КПЈ (А ЦК СКЈ, III С/8, ЦК СКОЈ-а, Централном комитету СКОЈ-а, Београд, 7. 11. 1945).

Во својот дел кој дејствително некои поединци и групи на некорзанијата Вера Ацева, која неколку дена по неговиот настан пристигнала во Штип, дава извонредно автентичен опис на атмосферата на предизвикување хистерија за линч (АМ, фонд: ЦК СКМ, ЦК КПМ – организационо-инструктивно одделение, к-4, Извештај на инструкторот Вера Ацева од Штипскиот и Струмичкиот округ, 12. 11. 1945).

¹⁰ Настаните на скопското кале (јануари 1945), трагичното каменување на тројцата млади војници во штипската касарна (ноември 1945) и други слични настани се дел од пресметките на тврдата ЈУ-опција со „непријателите“ на партијата и на Југославија, со оние што барале да се оди „на Солун“. Извештајот на Вера Ацева, која неколку дена по неговиот настан пристигнала во Штип, дава извонредно автентичен опис на атмосферата на предизвикување хистерија за линч (АМ, фонд: ЦК СКМ, ЦК КПМ – организационо-инструктивно одделение, к-4, Извештај на инструкторот Вера Ацева од Штипскиот и Струмичкиот округ, 12. 11. 1945).

¹¹ В. Ачкоска, *Пејре Пирузе Мајски и ситалинизмот во Југославија*, Зб. *Пејре Пирузе Мајски – време, животи, дело (1907–1980)*, ИНИ, Скопје 1997, 157-164; Т. Чепреганов, „*Сейраитизмот и антипартијизмот*“ на *Пејар Пирузе-Мајски*, *Истото*, 165-173.

врати влегуваше славната историја на советската партија како образец и водителка за другите комунистички и слични партии (работнички, социјалистички итн.).¹² Се негуваше безгранична љубов кон „братскиот“ Советски Сојуз и кон „големиот водач“ Сталин. Југословенско-советскиот судир (судирот со ИБ) од 1948 година ја наруши таа идилична слика на цврсто братство, донесувајќи бројни промени што во никој случај не го променија духот на едноумието во Југославија. На местото на Сталиновиот, сè поцврсто се всадуваше Титовиот култ.

2.

Во годините на притисок од земјите на Информационото биро против Југославија (1948–1956), политичкиот и општествениот живот се најде под целосна контрола на партијата. Притоа, перманентно се репресираваше секоја појава на понагласено национално искажување. Со силна

под „маската“ на историјската вистина, со презир кон буржоаското наследство, под идеолошкиот плашт на марксизмот-ленинизмот, се создаваше „новата“ историографија.¹⁴ При едни такви пренасочувања од

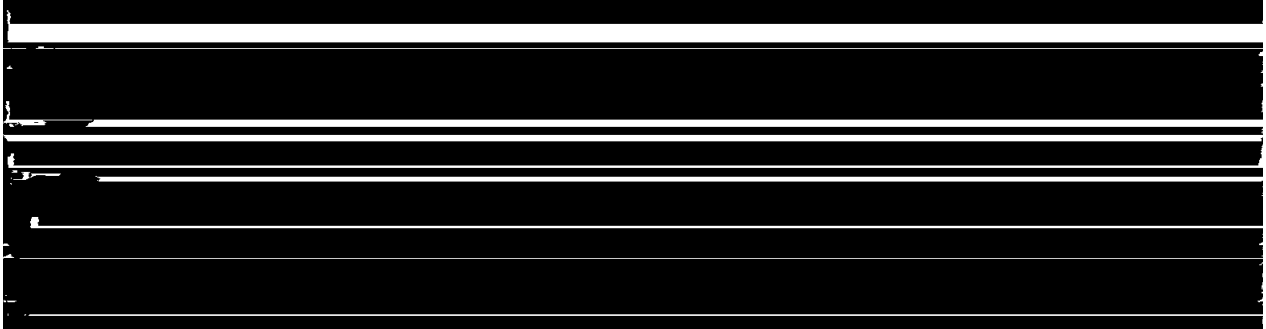
¹² АМ, фонд: ЦК СКМ, КПМ – Организационо-инструктивно одделение, к-7, Циркуларно писмо од ЦК КПМ до сите средни и месни комитети, со кое се доставуваат уводни предавања по историја на СКП (б) за отварање вечерни курсеви што ќе се организираат подоцна.

¹³ Види: Д. Димитров, *Меѓу социјализам и демократија*, Македонска книга, Скопје 1994, 180-185.

¹⁴ Притоа, Штефан Требст ја нагласува специфичноста на македонската исто-

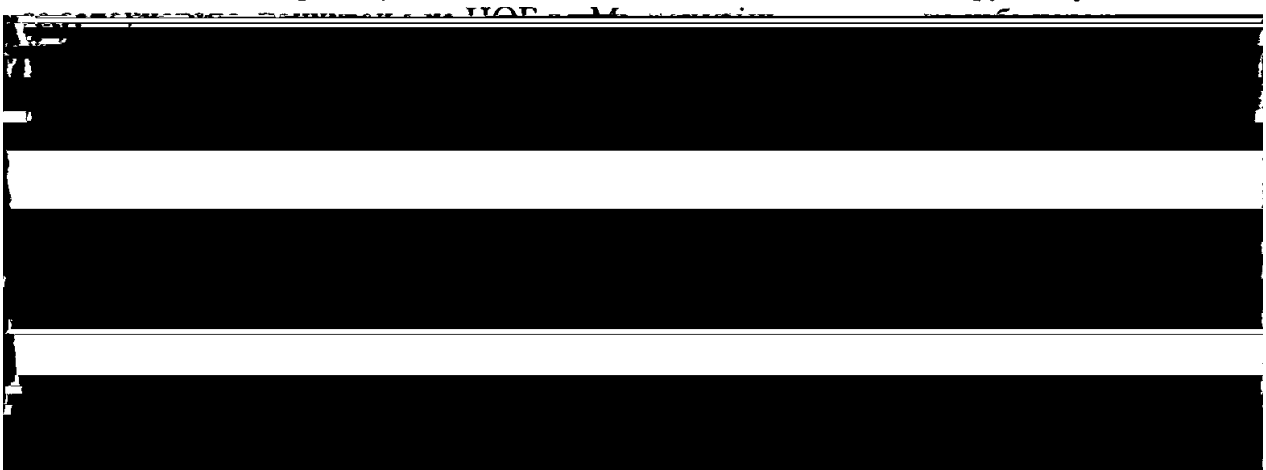
Радоста од пишувањето на историјата на народот, со јазикот на кој и беше создавана, ја заматуваше притисокот насочен да се задоволат потребите на политиката спроведувана од партијата на власт. И покрај настојувањата да се даде поголем национален белег на проучувањето на историјата, во самиот свој старт македонската историографија стана подредена на идеологијата идентификувана со потребите за славење на „победите“ на КПЈ, на чело со маршалот Тито, како и при градењето на неговиот култ. Притоа, Политичкиот извештај на Првиот конгрес на ЦК КПМ од 1949 година, стана рамката во која поголемиот дел од првите македонски историографи, посебно оние што се занимаваа со поновата историја, можеа да си ја дозволат слободата во искажувањето. Датумите

федерација, според него, беше една од најпрогресивните идеи на нашите простори.

¹⁸ На пример, д-р Владо Иваноски, еден од истражувачите на историјата на КПМ, на неколку наврати го покренува прашањето за преиспитување на 19 март, на тој „утврден празник“, при што е „прекоруван“ од водечките партиски идеолози „да не ги расчепкува“ работите. Во Историјата на македонскиот народ (том III) од 1969 г., исто така, се дава поинакво толкување на тоа формирање, поинакво толкување дале и други македонски историчари, но поголем дел од историчарите и политичарите тоа свесно го превидувале, ставајќи го акцентот на „заслугите“ на одредени партиски водачи во Македонија.

¹⁹ Ваквото определување на денот на востанието беше во функција на тезата

да се направи идеен пресврт, така што во сферата на идејната работа посебно внимание се посветуваше на објаснувањето на природата на југословенската револуција. Идеолозите, научниците, политичарите и другите општествени работници се насочија кон поизразито нагласување на специфичностите на оваа револуција, на начинот на решавањето на националното прашање како нејзин нераскинлив дел, потоа на економијата во преодниот период итн. КПЈ настојуваше, исто така, да се ослободи и од улогата на непосреден оперативен раководител и да стане „идеолошка авангарда на работничката класа и на општеството во целост“. Иако тоа јасно е изразено во документите на VI конгрес на КПЈ од 1952 година, сепак, во практиката, тешко одеше надминувањето на старите сфаќања и тешко се воспоставуваше новиот стил на работа.²³

3.

Во првата половина на педесеттите години, и покрај партискиот монополизам, веќе се чувствуваат некои нови ветрови во науката, култура-

²² Така, на пример, дури и на ликовните творци им се сугерира дека V конгрес на КПЈ и I конгрес на КПМ ги определиле најважните задачи што стојат пред творештвото на нашата уметност – преку борбата со аполитичноста, со непријателските буржоаски влијанија, „против идеалистичките разбирања и мистиката“, поставувајќи апсолутна задача „за партијност во културата и уметноста, за создавање вистинска уметност (Славко Јаневски, *Четири изложба на уметничките во Македонија*, „Нов ден“, 3, 1949).

²³ Терминолошки, од почетокот на педесеттите години, наместо дотогашните додавки изведени од именката „народ“ – народна власт народна револуција итн., се инсистира на додавки изведени од именката „социјализам“ – социјалистичка држава, социјалистичка револуција итн. со што всушност се сакало да се потенцира дека во Југославија се гради социјализам, наспроти Сталиновите критики.

1944 1999 105

гославија. Таа борба против интелектуалците продолжи и по 1945 година, тие беа критикувани за „интелектуалштина“ и преку партиските органи беа заменувани со „работничко-селански елемент“.²⁶ Дури и по Шестиот конгрес на КПЈ, и покрај изјавата дека потпирката треба да биде ставена врз такви луѓе што „размислуваат смело и достоинствено“, остана истиот сомнеж.²⁷ Од историчарите што имаа посебно место во формирањето на свеста, не само кај младите генерации, посебно се бараше „партиска“ чистота и нивно целосно посветување на воздигнувањето на славата на Тито и на партијата.²⁸ На истата идеолошка линија беа осудувани и други творци, кои се обидуваа да го уништат духот на безгласната покорност и едноумие.²⁹

²⁴ Така на пример, иако висок функционер во КПМ, во далечната 1954 г. и Крсте Црвенковски се залага за слобода на творештвото, сметајќи дека „социјализмот е таков систем што треба да овозможи секому до крај да ги манифестира своите способности“ (Крсте Црвенковски, *Демократија и култура*, Разгледи, 2/1954).

²⁵ Види: В. Ачкоска, *Кузман Јосифовски – Питу во сеќавањата на Свешозар Вукмановиќ – Темпо*, Зб. *Кузман Јосифовски – Питу, време – животи – дело, 1915–1944*, ИНИ, ДНУ Прилеп, Скопје 1995, 365-378.

²⁶ Одделение за документација при ИНИ, Сеќавања на Ковачева Протугер Ратка, „1945–та година во Охрид, погледната од посебен агол“, инв. бр. 2. 180/90

²⁷ При ова, меѓу другото, се наведува дека „искуствата со остроумните, паметни интелектуалци, што имаат смисла за агитационо-пропагандна работа, а не се до крај верни на Партијата – многу се тажни“ (М. Ѓилас, *Проблеми школства у борби за социјализам у нашој земљи*, Реферат на Трећем пленуму ЦК СКЈ, Седнице ЦК СКЈ 1948-1952, Београд 1985, 288-310).

²⁸ Нешто слично се случувало и во литературата: нејзиното непосредно служење на „раволуцијата“ се покажало како спротивно на литературата, барем во првите години по НОВ, за потоа, наспроти апологетскиот однос кон носителите на револуцијата, да почнат да се јавуваат критички интонации (Димитар Димитров, *Револуција и литература*, интерен материјал, Републички центар за идеолошко-политичко образование и студии, Скопје 1971).

²⁹ Така, Коле Мангов во своето дело *Во одбрана на македонскиот национален идентитет* (НИП „Глобус“, Скопје 1998, 185-188), сеќавајќи се на 1971-вата година, пишува за огорченоста на Живко Чинго, зашто „во тогаш силно влијателните сре-

понапред во историјата, односно во изучувањето на најновата историја, на пример – периодот од 1941 година па натаму, идеолошката компонента преовладува над критичката,³¹ а се јавуваат и повеќе табу теми како политички непожелни за изнесување пред јавноста.³²

Спроведувајќи ја политиката на засилено „југословенство“, како единствен излез и опција за југословенските народи, ЦК на КПЈ/СКЈ инсистира на поголема „интеграција“ на планот на проучувањето на историјата. Така, уште на Првиот конгрес на историчарите на Југославија (мај 1954 г.), се нагласува дека југословенската историографија постигна

дини се кренал шум против неговата книга 'Големата вода' како за 'нешто' против тогашниот востановен ред на нештата...“ Подоцна ова дело на Чинго беше меѓу најубавите мисионери на современата македонска проза во Европа, а за него, неподделено ласкави оценки дадоа бројни европски критичари, како дело што застанува против ограничениот дух, против слепата послушност, а за вечниот и неуништив копнеж на човекот по слободата.

³⁰ Периодот на толкувањето на националната историја се старание во итно бележење

трудови, при што често била нападната популаризацијата и на борбите и на водачот на НОБ. Според некои податоци изнесени на седницата на Комисијата на ЦК СКМ за идејно-теоретска работа и идејно-политички работи, маѓа од областа на информирањето посветена на „политичките прашања во врс со историографијата“, одржана на 30 јануари 1987 г., просечно секој месец се публикувани по 215 страници текст само за историјата на НОБ, при што тука не се сметале фелтоните и страниците од дневниот печат.

³² Според оцените на Штефан Требст, во Македонија „приматот на политиката пред науката не постои само на идеолошко ниво, туку ... и фактичкото влијание на политичарите кои пишуваат историја и филозофија е поголемо отколку она на младата Клио која политизира.“ (С. Требст, *Бугарско-југословенската конјункција за Македонија 1967–1982*, ИНИ, Скопје 1997, 66-67).

ваја, формиран е Сојузот на историските друштва на ФНРЈ, во чија заднина лежеше потребата на политичкиот и идеолошки фактор за засилување на соработката меѓу југословенските историчари. Меѓу задачите што стоеја пред овој Сојуз, како поважни на планот на науката беа поставени: организирањето на работата околу научното истражување на периодот по 1918 година, интензивирање на работата за заштита на историските извори и нивно објавување итн. Во доменот на наставата, се бараа разни организациони форми на дообразование на наставниците по историја со знаења околу историјата на Југославија, особено за XX век, утврдување на идејноста во наставата по историја, грижа за пропорционалната застапеност на темите од постарата и од поновата национална историја и грижа за рамномерна обработка на историјата на сите југословенски народи.³⁴ Што и колку од сето тоа беше применето, зависеше од република до република, но во СРМ, во наставата по историја, се обрна големо внимание на историјата на другите југословенски народи на штета на

Београд 1956, 111-114).

³⁴ *Са Прве редовне скупиштинне Савеза историских друштвава ФНРЈ*, „Историјски гласник“, 3-4, 1956, 144-148.

³⁵ Изучувањето на „другите“ истории наспроти националната во СРМ особено беше нагласено заради непостоењето на учебници по историја од македонски автори. Така и во далечната 1968 г. се констатира дека македонските ученици во средното образование ја учат историјата од хрватски (М. Жежел, М. Грос) или српски учебници (Кнежевиќ и Смиљевиќ), каде во над 50% е дадена историјата на хрватскиот, односно на српскиот народ, а во другиот дел се дава преглед на целата друга историја и на другите народи и народности во СФРЈ (АМ, ф: ЦК СКМ, Комисија за односите меѓу републиките, нациите и народностите, к-157, а.е. 39, Некои актуелни прашања во врска со поставеноста на историјата на македонскиот народ и другите народи на Југославија во училиштата од II степен, мај 1968).

историските извори вроди со извонредни резултати и започна процесот на историографи. Така, на пр., се наведува дека „Институтот за национална историја на НРМ со шовинистичките и националистички истапувања на најголем дел од неговите соработници е најнегативен и најизразит пример“ на таквите „појави“, при што „од вкупно 21 соработници и службеници, на овој терен истапуваат 12 лица“. Повеќето од овие лица се нашле на линијата што е искажана со зборовите на еден тогашен институтски асистент: „Ни се замерува дека слабо го обработуваме периодот од НОБ, но не со право. Улогата на НОБ во Македонија не ја негираме, но таква каква што беше. Но на нас ни ја негираат поранешната наша историја. Ние сме затоа тука, да докажуваме на големосрпските шовинисти дека сме народ со своја историја. Ми се чини дека нашиот ЦК работи под команда на ЦК СКЈ, а таму, иако се комунисти, има луѓе што гледаат на Македонија од аспект на големосрбизам.“³⁷ Следејќи ја постојано работата на ИНИ и настојувајќи да ја стави под своја „капа“ (односно под целосна контрола), веќе во почетокот на 1959 г. се врши припојување на Историскиот архив при ЦК СКМ во составот на ИНИ³⁸ а истовремено

со Грција ги занемарува правата на Егејска Македонија...“, при што се врши споредба во однесувањето на Владата на ФНРЈ кога се работело за Трст и Словенечка Корушка (АМ, ф: ЦК СКМ, к-69, а.е. 33, Анализа на политичките појави во врска со македонското национално прашање, Скопје, 17. 11.1958).

³⁸ АМ, ф. ЦК СКМ, к-66, а.е. 82, Записник бр. 1 од седница на Извршниот комитет на ЦК СКМ, 19. 2.1959.

³⁹ Во комисијата влегле: Мито Хаџи Василев (претседател), Елисије Поповски, Ванчо Бурзевски, Данчо Зографски, Мицко Мицев и Коце Јовановски – Солунски (секретар). „Посебна задача на ова комисија е да организира пишување и да ги контролира текстовите што се однесуваат на историјата на работничкото движење, СКЈ и НОБ, за енциклопедијата на Југославија“ (АМ, ф. ЦК СКМ, к-66, а.е. 82, Истото).

1944 1999 400

фронт“ кој „нема континуитет со непријателската дејност на ВМРО, Ванчо-михајловистите и други“. Бидејќи според оцените на ЦК СКМ „се раѓа чисто македонска национално оформена генерација“, која бара „национално изживување“ заради „фактот што цела Македонија не е обединета“, таа доаѓа во „сукоб со сегашната наша (југословенска – б.н.) политика, пред сè и во голема мера и заради нерасветлувањето на многу периоди од нашата национална историја, посебно од НОБ“. Истовремено се смета дека македонската национална интелигенција реагира на надворешната политика на СФРЈ која се залага за правата на Македонците во Пиринска Македонија, а не поставува „акциона програма за обединување на сите делови на Македонија“.⁴¹ Во 1958 г. се одржа и Вториот конгрес на историчарите на Југославија кој, поставувајќи го за тема „Создавањето на југословенската држава 1918 година“, отвори или можеби поточно кажано не затвори многу националистички предрасуди во однос на пољубата на некои народи во пред Титова Југославија.⁴² Та се обележува 40-

ните профитери и богаташи“ и сите граѓани што не се согласувале со комунизмот и со „линијата на Тито“ – ванчомихајловисти, вмовци, големосрпска реакција, големобугарска, големоалбанска, балисти, сепаратисти, шовинисти, автономисти итн. Подоцна се јавуваат информбировци, „предавници на КПЈ и Тито“, „источни агенти“, а кога сето тоа се изживеа со равојот, следеа „национал-шовинисти“, „непријателска интелигенција“, „антисоцијалистички сили“, либерали, граѓанска десница итн.

⁴¹ АМ, ф: ЦК СКМ, к-69, а.е. 33, Анализа на политичките појави во врска со македонското национално прашање, Скопје, 17. 11.1958.

⁴² Во тие рамки, покрај другото, се јавувале контрадикторни оценки за карактерот на Балканските војни и што значеле тие за одделни југословенски народи итн.

⁴³ Според извештаите доставени до Идеолошката комисија на ЦК СКЈ, во некои дискусии на конгресот провејувало сфаќањето дека „воопшто не била по-

дух на марксизмот“ и порачуваа дека „ништо што е сторено не може за нас да биде толку свето за да не би можело да биде надминато и за да не би му отстапило место на она што е уште понапредно, уште послободно, уште почовечно“. Меѓутоа, наспроти ваквите програмски определби, во практиката историската наука во голема мера беше само дел од идеологизираната свест на владејачката политичка структура („И по Тито – Тито“), која се стремеше кон создавање на „колективна историска свест“ и кон потиснување на секаква различност што е надвор од партискиот шаблон.⁴⁵ Партијата ги контролираше темите, тезите, излагачите. Сè беше на проверка.⁴⁶

требна борба за создавање на Југославија“, додека во други се чувствувало „патриотско митингување“ и настапи „со извесна доза на национализам“. Така, во крајните оценки за конгресот се нагласува дека повеќето историчари ја познаваат историјата на XX век или според буржоаските историчари или само според политичките реферати на државно-партиските раководители (АЈ, ЦК СКЈ, VIII, II-2-b-111, Информација о II Конгресу југословенских историчара поднета Идеолошкој комисији СКЈ 9

те овие настани и појави. На пример, кои беа придружните појава на тоа судбинско „НЕ“, што донесоа одлуките на прогласените „историски седници“ на партијата итн.

⁴⁵ Во 1963 година, Историското одделение на ЦК СКМ преминува во ИНИ и набрзо станува најбројно одделение – *Одделение за работничко и комунистичко движење и најнова историја*. Притоа, во делокругот на неговата работа најдоминантно е публикувањето на зборници со документи за периодот 1941–1945 година и тоа главно партиска документација, како на пример серијата *Извори за ослободителната војна и револуцијата 1941–1945*, каде што се објавени документи од ПК КПЈ за Македонија, од ЦК КПМ и од обласните комитети на КПМ. („30 години Институтот за национална историја“, Скопје 1978, 16).

⁴⁶ Кога во 1980 г. тогашниот Републички центар за идеолошко-политичко образование и студии за тема на една своја расправа ја постави Покраинската кон-

од револуционерното и комунистичко движење на југословенските народи, повидни беа Енциклопедијата на Југославија (излегуваше до 1971 г.), првиот том на Историјата на народите на Југославија (1953) и вториот том (1959), како и реализираните истории на СКЈ – Преглед на историјата на СКЈ од 1963 и Историјата на СКЈ од средината на осумдесеттите години.⁴⁸

Апелите на историчарите околу третманот на наставата по историја и на историската наука, како да се губеа некаде низ сизовските лавирин-

ференција на КПЈ за Македонија, по повод 40 години од нејзиното одржување, беа вознемирени многу духови, а дежурните партиски очи и уши, односно одредени личности, присуствуваа на расправата со цел да ги штитат дотогашните оценки и да вршат напади онаму каде што требаше отворено да се кажат одредени работи, односно да го спречат преоценувањето на повеќе ставови, меѓу кои и на ставовите за иселувањето на српските колонисти од Македонија, за улогата на Шарло, за македонската интелигенција итн. Воведен реферат, мошне аналитички и содржаен, на расправата имаше проф. Славка Фиданова. Материјалите не беа објавени. Во поче-

⁴⁷ Конгресот се одржа на 20-22. 10.1983 г. во Аранѓеловац и беше посветен на наставата по историја во основното и средно образование или поточно „на лошата состојба, третман и ниво на наставата по историја“ (*Нов аџел, Зашишо су историчари сазвали прес-конференцију?*, НИИ, 17. 3.1985).

⁴⁸ Во услови на сè поголемата криза на југословенската историографија „која како таква и не постоеше“ (д-р Божо Репе) и на нејзината „актуелна“ политизација, Комисијата на ЦК СКМ за идејно-теоретска работа и за идејно-политички прашања од областа на информирањето одржа седница на 30 јануари 1987 г., „на која единствена тема за расправа беа некои идејно-политички прашања во развојот на историографијата и задачите на Сојузот на комунистите во оваа научна област“. Во дискусиите се нагласи дека со напливот на мемоарската литература се создава една „алтернативна“ историја која создава „искривена“ свест кај младите луѓе.

од „незаменливо значење во социјалистичкото самоуправно воспитување на децата и младината“ итн. И самото инсистирање во текот на расправата за „методолошките прашања на марксистички заснованата историска наука“ веќе го ограничуваше просторот на историската наука во изборот на методологијата на работа.⁵¹

Сепак, прашањето на методологијата на историската наука веќе не можеше да се заобиколува. Контроверзите околу некои историски теми во југословенската историографија беа сè побројни и тоа доведе, од средината на 80-тите години па наваму, повеќе компетентни институции да покренат научни расправи околу некои методолошки аспекти на историографските истражувања во Југославија, но далеку помалку во Македонија.

Македонската историографија се задржа повеќе на полето на фактографијата, отколку на посериозни теоретски навлегувања во одредени феномени на современата историја.⁵² Во неа со децении не се

пример за дисконтинуитетот на југославија, за историската оценка на 1 декември 1918, за класната суштина на југословенството, за синтетичката историја на народите и народностите на СФРЈ), на крајот, декларативно, беа прифатени такви ставови што се движеа во рамките на познатата социјалистичка фразеологија дека „е нужна борба на историчарите против национализмот во сите негови видови“ (Информација о „Неделји марксистичких расправа 85“, ЦДИ, Информације бр. 75, Београд 1985).

⁵¹ Притоа не станува збор за грешка во прифаќањето на марксистичкиот метод, туку во неговата апсолутизација и априористичко отфрлање на другите современи методи.

⁵² В. Ачкоска, *Некои методолошки особености во истражувањето на најновата историја*, Зб. Актуелни проблеми во македонската историографија и настава во историја, СДИРМ, Скопје 1996, 62-71.

1944 1999 602

квоиот живот, за важноста на осознавањето на историската вистина, за потребата од непристрасно и објективно осознавање на минатото, ретко се поставуваа. Уште поретки беа издржаните одговори без кои не беше можно стекнување на знаење, нивно збогатување, ширење на тематските кругови на истражување, усовршување на патиштата за достигнување на вистината за минатото итн.

6.

Македонија во 1991 г. стана суверена независна држава. Годините што следеа по осамостојувањето беа години на крупни и радикални промени во сите сфери од општествено-економскиот и политичкиот живот, но и години на тешка и мачна борба за нејзино меѓународно признавање. Плурализмот навлезе на сите полиња, при што и македонската историографија се вклучи во предизвиците на новите историски процеси. Меѓу другото, сосема се отвори подотворената Пандорината кутија со табу теми од повоената македонска историографија,⁵³ но и онаа на цензурата во однос на инаквите размисли за веќе утврдените настани и историски судови. На јавноста ѝ станаа достапни и повеќе архивски фондови, посебно за периодот по 1945 година кои, заради идеолошки, политички и други причини (историската дистанца), беа затворени во целиот повоеан период, иако проблемот со историската граѓа сè уште не е надминат.⁵⁴ Историчарите, во голем степен ослободени од стравот да не погрешат во однос на „линијата“, ја отфрлат и присутната автоцензура. Срушен е приматот на марксизмот и на марксистичкиот метод; се отвори поле за најразлични методолошки приоди.⁵⁵ Се јавуваат нови истражувања на заборавени или на недоволно расветлени историски личности и настани и се надминуваат идеолошките бариери во донесувањето на историските судови.

⁵³ Види: *Историографија на Македонија 1986–1995*, IV, СДИРМ, Скопје 1997, 207.

⁵⁴ Најголемиот дел од граѓата за периодот по 1945 г. беше уништен или сокриен од страна на поранешната служба за внатрешни работи на ФНРЈ – СФРЈ.

⁵⁵ Види: *Зборник, Актуелни проблеми во македонската историографија и наставаа по историја*, СДИРМ, Скопје 1996.